

Szekér Nóra

Záróakkord – nyitószólam

1989. október 23. a Köztársaság kikiáltásának napja az MSZMP perspektívájából

„A magyarországi rendszerváltás másik¹ különlegességét az 1956-os évszám jelölte, egy ketyegő bomba, amit a kommunista hatalom több mint 30 esztendőig tartó igyekezete ellenére sem volt képes hatástalanítani”² – írja Oplatka András Németh Miklóssal készült interjúkötetében.

Megkérdőjelezhetetlen, hogy az 1956-os „események” újraértékelése a magyar rendszerváltás folyamataiban kulcsszerpet játszott, mint ahogy az is megkérdőjelezhetetlen, hogy az 1956-os forradalom vérbe fojtása, majd a történetek tabusítása és ezzel összefüggésben az egész magyar társadalom hazugságba kényszerítése a Kádár-rendszer diktatórikus jellegének egyik fő vonulata. Az 1956-hoz való viszony nemcsak a rendszer születésének körülményeit és végnapjait szötte át, hanem bő harminc éves fennállása alatt megszabta azt a légkört, amelyet a gondolatszabadság szűk határok közé szorítottsága jellemzett. 1956 nyugtalanító terhe, mely tele volt a rendszerrel szemben felhalmozódott indulatokkal és a saját sorai között is jelenlévő ellentmondásokkal, arra kényszerítette a hatalmat, hogy azt folyamatosan kezelje vagy – ahogy Oplatka András fogalmazott – hatástalanítsa. Ez egyben azt is jelentette, hogy itt távolról sem történel-

mi, hanem a legkomolyabban vett hatalomtechnikai kérdésről volt szó. Amíg a kommunista rendszer fennállt – és a rendszerváltás éveiben még fennállt –, addig 1956 értékelése nem lehetett más, mint hatalmi és politikai kérdés.

„1989-ben a robbanás bekövetkezett” – folytatódnak Oplatka András bevezetőben idézett mondatai. A bomba hatástalanítása tehát nem sikerült, a tűzszerészek elvesztették az események felett az irányítást – pörgethetnénk tovább a fenti képsorokat. A történet azonban nem egészen így alakult. Még ha a bomba robbant is, a „tűzszerészek” sok szempontból urai maradtak helyzetnek. Ahogy a rendszerváltozás egészéről elmondható, hogy az nem a régi keretek elemi erejű szétrobbantásáról szólt, ahol a hatalom teljesen elvesztette a befolyását, úgy 1956 újraértékelésére is érvényes, hogy annak nem engedtek teljes mértékben szabad folyást. Sok küzde-

1 Első különlegességként a német egységhez való hozzájárulást említi a kötet.

2 Oplatka András: *Németh Miklós – „Mert ez az ország érdeke”*. Budapest, Helikon, 2014. 149.

lem és vita kíséretében a párt igyekezett '56 kérdésében a saját sorait rendezni. Ugyanakkor a hatalom részére még mindig rendelkezésre álló állambiztonsági, infrastrukturális és egyéb eszközökkel – sokszor akár csak nüánsznyiinak tűnő vonatkozásokban – befolyásolták '56 értékelésének menetét és irányát. Ez éppen úgy érvényes volt a Kádár-rendszer szimbolikus lezárásaként is értelmezett eseményre, Nagy Imre és mártírtársainak újratemetésére, mint az új korszak nyitóaktusának szánt ceremóniájára, a Köztársaság 1989. október 23-i kikiáltására.

„Dehogyan akartuk mi elhomályosítani 1956. október 23-a emlékét a harmadik Magyar Köztársaság október 23-i kikiáltásának ünnepével, ahogyan azt akkor az 1956-as veterán harcosok közül többen gondolták, illetve szóvá is tették. Éppen ellenkezőleg, 1956 fényének növelése, jelentőségének tudatosítása, és példájának követése állt szándékunkban”³ – emlékszik vissza Szűrös Mátyás 20 évvel azután, hogy ünnepélyes keretek között kikiáltotta a Magyar Köztársaságot. A korabeli Központi Bizottság jegyzőkönyvei és az eseménnyel kapcsolatban keletkezett állambiztonsági anyagok azonban arra engednek következtetni, hogy igen is volt ilyen törekvés a párt és a hatalom részéről, amit az 1956-os forradalomtól való elemi erejű félelem motivált. „Nemcsak az MSZMP, hanem az állampárt önfelszámoló kongresszusa után a jogutódként létrejött MSZP is a »nemzeti megbékélés« koncepció keretében igyekezett baj nélkül túljutni a forradalom évfordulóján. A köztársaság kikiáltását nyilvánvalóan azért időzítették október 23-ára, mert azt remélték, hogy

mentesíthetik a napot a múlt harcainak keserves emlékétől”⁴ – írja Ripp Zoltán a Köztársaság kikiáltásával kapcsolatban.

Jelen dolgozatban azt kívánom bemutatni, hogy a párt 1956-értelmezésének milyen útját járta be, és az 1989. október 23-ra való készüléshöz kapcsolódó Központi Bizottság-i jegyzőkönyvek áttekintésével érzékeltetni kívánom, hogy 1956 Nagy Imre újratemetése után is milyen szorongást váltott ki a hatalomból, és annak megfelelő kezelését milyen kulcsfontosságú „ügynek” tekintették a jövő demokratikus rendszerében elfoglalt helyük szempontjából.

Hogy érthető legyen, 1956 értékelésének különböző módzatai mögött milyen politikai koncepciók rejlenek, át kell tekinteni a rendszerváltást megelőző harminchárom esztendő „emlékezetpolitikáját”.⁵

A kommunista párt 1956. október 23-a és december 5-e között az események értékelésének számos variánsát felsorakoztatta, míg eljutott ahhoz az 1989-ig, Pozsgay népfelkelésről szóló nyilatkozatáig érvényben lévő álláspontjához, amely a történeteket megkérdőjelezhetően ellenforradalomnak minősítette.

Közvetlenül október 23-a után a párt ellenforradalmi lázadásnak értékelte a történeteket, ahol ugyan megfogalmazódtak jogos követelések és sérelmek, de a

4 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987-1990*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2006. 467.

5 Részletesen lásd: Ripp Zoltán: 1956 emlékezete és az MSZMP. *Múltunk*, 2002/1. 146-158; Székér Nóra: Az 1956-os forradalom újraértékelése a nemzeti megbékélés jelszavával. In: *Jeles napok, jeltelen ünnepek a diktatúrában*. Szerk. Székér Nóra – Nagymihály Zoltán. Lakitelek, Antológia, 2015. 117-131.

3 Szűrös Mátyás: *Köztársaság született „harangszavú délből”*. Visszatekintés húsz évvel a köztársaság kikiáltása után. Budapest, Heraldika, 2009. 40.

tömeg az indulatait nem tudta kellőképpen kordában tartani, így a soraik között megbúvó ellenséges elemek a kezdetektől fogva kihasználták és eltorzították az eseményeket.

Az október 28-i fordulat a párt nézőpontjában is gyökeres változást eredményezett. Nemzeti demokratikus fordulatként üdvözölte a bekövetkezett változásokat, az október 31-én megalakult MSZMP pedig alapnyilatkozatában dicsőséges népfelkelésről beszélt. Ez jelentette a párt hivatalos álláspontját november 4-ig.

A szovjet intervenció után a történetek népfelkelésként való értékelése a párt számára tarthatatlanná vált. A szovjet háttérrel alakult Kádár-kormányuk újra kellett gondolnia az eseményeket, melynek eredményeképpen ismét jelent az ellenforradalmi jelző. A párt tehát visszatért elsőként megfogalmazott álláspontjához, azzal a hangsúlykülönbséggel, hogy ott még az irányadó tendenciák ellenforradalmiak voltak, és a kezdetektől ott kavartak az események körül, itt azonban a „kétszakaszos értékelés” értelmében a megmozdulások népfelkelésként indultak, de az ellenforradalmi erők mind inkább hatalmukba kerítették az eseményeket. A teljes körű leszámolást jelentő rendteremtés feltételei közvetlenül november 4-ét követően még nem voltak adottak. Ezt tükrözi Kádárék első hivatalos álláspontja is, amely az elmarasztalás mellett még békülékeny hangot üt meg, és a forradalom bizonyos vonulataival az együttműködés lehetőségét is nyitva hagyja. „A hazánkban október 23-án megindult tömegmozgalom, amelynek nemes célja a Rákosi és társai által elkövetett párt- és népellenes bűnök kijavítása, a nemzeti függetlenség és szuverenitás védelme volt, a Nagy Imre-kormány gyöngesége és a mozgalomba befurakodott ellenforradalmi elemek növekvő befolyása révén

veszélybe hozta szocialista vívmányainkat, népi államunkat, munkás-paraszt hatalmunkat, hazánk létét. Ez indított bennünket, magyar hazafiakat arra, hogy megalakítsuk a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt” – hangzik a Kádár-kormány november 4-én kiadott nyilatkozata.

A december 5-i párthatározatban megfogalmazott végleges álláspont már semmiféle értéket nem tud felfedezni az október 23-a és november 4-e között zajlott eseményekben. Azt minden kétséget kizáróan ellenforradalomnak minősíti, ahol semmilyen pozitív tömegmozgalmi jelleg vagy jogos követelés nem jelent meg. Ez a párthatározat radikális változást hozott 1956 értékelésében. Az ellenforradalmi minősítést az események minden résztvevőjére és momentumára általánosan érvényesíti, finomító jelző vagy enyhítő kitétel nélkül. Így mérlegelés nélkül minden személy, aki a történetekkel összefüggésbe hozható, megbélyegzetté és számon kérhetővé vált. E párthatározat radikalizmusának az ellenforradalmi jelleg kizárólagossá tétele mellett van egy másik – a kádári propagandában, de az utólagos elemzésekben is kevésbé hangsúlyozott – eleme. A történeteket nemcsak hogy ellenforradalomnak, hanem ellenforradalmi összeesküvésnek írja le. Eszerint a külső és belső ellenségek összehangolt szervezkedésének következményeként ellenforradalmi összeesküvés zajlott Magyarországon. „Az eseményeknek négy alapvető oka, illetve mozgató tényezője volt. Ezek az okok és tényezők már jóval az októberi események kirobbanása előtt, egy időben, egymás mellett, egymásba kapaszkodva és egymással kölcsönhatásban hatottak, s együttesen vezették az eseményeket tragikus alakulásuk felé.”⁶ A

6 A Magyar Szocialista Munkáspárt Határozatai és Dokumentumai, 1952-1962. I. Szerk. Vass Henrik

nemzetközi imperializmus erői összefogtak a „Horthy-fasiszta klikkel” és a „deklasszált magyar kapitalista-földesúri elemekkel”. Ennek az összefogásnak az élére állt az az „áruló pártellenzék”, amely az eseményeket átmeneti sikerre tudta vinni.

A történetek ilyenén beállítása az „ellenforradalmat” nem egyfajta politikai eltévelyedésnek értékeli (ahogy ezt az önmagában álló ellenforradalmi minősítés teszi), hanem mögötte a nemzet ellen tervszerűen szerveződő, összehangolt tevékenységet láttat. A kommunista mozgalmat és az országot eláruló összeesküvés a megtorlásnak egészen más lehetőségét teremti meg, mintha csupán a politikai eltévelyedés vádját lehetett volna felhozni.

Az összeesküvés kitétel tehát a megtorlás mértékét és szigorát erősen meghatározta, ugyanakkor Kádár János és társai „küldetését” is más alapokra helyezte. Kádár és rendszere a nemzet védelmezőjeként és a szocialista haza megmentőjeként léphetett fel, ami egy megalapozottabb indoklást adott a hatalom gyakorlásához.

Ugyanakkor ez „az összeesküvés-elmélet” olyan mértékben elrugaskodott a valóságtól, hogy még koncepciós eszközökkel sem lehetett megfelelő módon alátámasztani, és nemcsak hogy a társadalom széles rétegei nem hittek benne, de néhány száz fanatizált pártmunkás kivételével nem hitt benne senki, beleértve a kommunista párt legfelsőbb vezérkarát és magát Kádár Jánost is.⁷

– Ságvári Ágnes. Budapest, Kossuth Kiadó, 1964. 13-17.

7 Hogy a párt tisztában volt azzal, hogy 1956-tal kapcsolatos értékelése távol áll a valóságtól és hogy ezen értékelés jegyében hozott halálos ítéletek tarthatatlanok, bizonyítja, hogy az MSZMP PB

Ha a megélt élmények emlékének igazsága és a hatalom által megkövetelt vélemény között ilyen óriási a szakadék, akkor annak elfogadását csak a legkevényebb diktatórikus eszközökkel lehet kikényszeríteni a társadalomból. Kádár János azonban nem a diktatúra fokozásában, hanem annak konszolidálásában gondolkodott. De olyan konszolidációban, amely nem a forradalomban felszínre törő társadalmi erőkkel köt kompromisszumot. (Ezért sem marad-

1958. szeptember 2-i határozata az '56-tal kapcsolatos dokumentumokat szigorú kutatási zárlat alá vonta. '56 kutatásával kapcsolatban pedig alapvetően fogalmazódott meg: „nem követhető a káros objektivizmus, az osztálypolitika érdekeit sértő minden áron való igazságra törekvés.” Részletesen lásd Ripp, 2002, 151. Erről tanúskodik Fock Jenő, az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottságának 1989. április 28-i ülésén történt megnyilatkozása is: „Nekem meggyőződés, hogy politikai gyilkosság volt Nagy Imre kivégzése. Politikai gyilkosság volt. Valamennyi időre elítélhetők voltak őket, ezért, azért, amazért, de nem úgy, hogy '53-ban összeesküdtek ellenük. Mert ez én szerintem dokumentálhatatlan, nem igaz. Politikai gyilkosság volt minden szempontból. Olyan szempontból is, hogy példát mutatni, de olyan szempontból is, hogy bosszút állni.” MNL OL 288. f. 62./4. ő. e.

Ugyancsak '89-ben, a PB május 15-i ülésén zajlott le Grósz Károly és Németh Miklós között a következő párbeszéd: „Németh Miklós: – Jaruzelszki és Rakowszki [...] azt mondja, [...] teljesen egyértelmű, hogy Nagy Imre politikai gyilkosság áldozata volt. [...] Grósz Károly: – Persze, ehhez kétség sem fér. Ez a megállapítás így pontos. Politikai gyilkosság áldozata lett. Ez egy dolog. Meg más dolog, hogy itt, ha ezt az ügyet elkezdjük piszkálni, akkor mi minden jön itt a felszínre. [...] Az idő nem nekünk dolgozik”. Magyar és szovjet párt dokumentumok. *Beszélő*, 1999/10, 90. De talán Kádár János KB-ban elmondott utolsó beszéde a lehangsúlyosabb beismerése annak, hogy ezt a sokak halálát jelentő összeesküvés-elméletet a politikai pragmatizmus és nem a meggyőződés szülte.

hatott érvényben Kádárék november 4-ei, az '56-os eseményekről kiadott első nyilatkozata.) A kádári konszolidáció lényeges eleme, hogy az a hatalomnak a saját döntése volt, és maga a hatalom oldotta élhető hétköznapokká a sztálini diktatúra dermesztő légkörét, nem pedig a kommunista mozgalmon kívül álló társadalmi erők kényszerítő hatása.

Ennek a konszolidációnak a következménye, hogy miután a párt megtorolta az 1956-os forradalmat, nem ismételtette unos-untalan a decemberi párttárgyalásban megfogalmazott téziseket, hanem tabuvá formálta '56 kérdését. Ennek az igyekezetnek egyik jellegzetes szimbóluma az „Októberi Sajnálatos Események” megnevezés. A kádári diktatúra finoman hangolt hatalmi logikája rejlik e „tabusítási politika” mögött. A vezetés legitimációjához szükség volt ugyan az összeesküvés teóriájára, ugyanakkor annak állandó súlykolása a rendszert egy szűkre szabott ideológiai mozgástérbe kényszerítette volna, ami a konszolidációját, társadalmi elfogadottságát (ami ugyancsak a rendszer legitimációjának eleme volt) lehetetlenítette volna el. Azzal, hogy Kádár tabuként kezelte '56-ot, megteremtette annak a lehetőségét, hogy a rendszer anélkül, hogy negligálta volna az „ellenforradalmi összeesküvés” érvényességét, nem vált egy összeesküvés-elméletből fakadó ideológiai rugalmatlanság foglyává.

Ebből a politikából fakad a történetek nemzeti tragédiaként való értelmezése. Kádár János 1972-ben, 60. születésnapján fogalmazta meg, hogy mit ért ő nemzeti tragédia alatt 1956-ra vonatkozóan: „1956-ban súlyos, kritikus helyzet állt elő, amelynek tudományosan az ellenforradalom a megnevezése. Mi tudjuk, hogy annak, ami 1956-ban történt, ez a tudományos meghatározása. De van más fogalom is, amit mindnyá-

jan elfogadunk: az egy nemzeti tragédia volt. Tragédia a párt számára és az egyes emberek számára is. Úttévesztés történt és ebből tragédia jött létre.”⁸

Az 1956-ban történeteket nemzeti tragédiaként értelmezni továbbra sem jelenti az „ellenforradalmi összeesküvés” tételemondattal való szakítást, de legalább elismeri, hogy a bűnösök szenvedése is fájdalommal jár, még ha az megérdemelt is. Ez a decemberi párttárgyalattól nagyon eltérő hangnem a hangsúlyt nem '56 értelmezésére, annak előzményeire, eseményeire, felelőseire helyezi, sokkal inkább annak tragikus következményeire, minden minősítés nélkül. Arra a pontra fókuszál, ahonnan a Kádár-rendszer konszolidál. A nemzeti tragédia mentén tematizálni '56-ot arra is példa, hogy '56 kapcsán is lehet a rendszer konszolidációs politikáját hangsúlyozni.

Ez a megközelítés a helyzet kezelésére évtizedekig megfelelőnek tűnt, azonban a '80-as évek közepére egyre erőteljesebben körvonalazódnak kezdtek a társadalomban rejlő ellenzéki érzelmek, amelyek többek között 1956 újraértelmezése köré koncentráálódtak. Az 1986-os, harmincadik évforduló egyértelművé tette, hogy a párt által kreált értelmezési keret tarthatatlansága már nem elfedhető azal, hogy nem beszélünk róla. A Szovjetunióból érkező irányelvek is mind inkább „a politikai pluralizmus”⁹ felé való

8 Idézi: Gyurkó László: *Arcképvázlat történelmi háttérrel*. Budapest, Magvető, 1982. 221-222.

9 Részlet Alekszandr Jakovlev (Gorbacsov tanácsadója) 1989 januárjában írt emlékeztetőjéből: „Politikai berendezkedésünket még most is gyengíti a legitimáció hiánya [...]. A tekintélyuralmi módszerek, a közvetlen nyomásgyakorlás nyilvánvalóan elavultak, [...] rendkívül valószínűtlen, hogy az 1956-os és 1968-as módszert alkalmazzuk. [...] Kiemelt fontossággal, átfogó megközelítésben kell kezelnünk a politikai pluralizmus struktúráit kiala-

elmozdulás irányába mutattak, és az események felgyorsulását sejtették. Ha a párt az egyre elkerülhetetlenebb demokratizálódási folyamatokban és a reformokban kezdeményező akart maradni, 1956 újraértékelése elkerülhetetlen volt.

1956 megítélésében új álláspontra helyezkedni azonban nem volt könnyű feladat, hiszen az rögtön felvetette volna az eltelt harminc év legitimációjának gyengeségeit és a megtorlás felelősségét. A kérdés egzisztenciális tétjéből adódóan az egységes álláspont kialakításához vezető vita könnyen pártszakadáshoz vezető összecsapást is hozhatott, és a pártot egy olyan önértelmezési labirintusba vezethette, amely olyan mértékben felőrölte volna energiáit, hogy az átmenet kritikus időszakában nem tudták volna az eseményeket megfelelően az irányításuk alatt tartani.

Pozsgay Imre 1989. január 28-i bejelentése a *168 Óra* című rádióműsorban, melyben minden árnyalás és finomítás nélkül népfelkelésnek minősítette az 1956-ban történeteket, ettől az önmérsztő vitától megkímélte a pártot. A bejelentés kész helyzetet teremtve pontot tett az MSZMP-n belül már bontakozóban lévő vitára, és ezzel a pártot határozottan a reformok irányába lendítette. E dolgozatban nincs rá lehetőség, hogy részlete-

iben elemezzem e kijelentés háttérét, de a párt és 1956 viszonyának tisztázásához néhány mozzanatra ki kell térnem.¹⁰

1988 júniusában az MSZMP KB megbízott egy munkabizottságot, hogy dolgozza ki az MSZMP reformprogramját. A bizottság elnökévé Pozsgay Imrét nevezték ki. A program megalkotásának részeként hozták létre a Történelmi Albizottságot, hogy az történészek bevonásával készítse elő az 1956-os események újraértékelését. Az albizottság január végére állította össze *Történelmi utunk* című, 100 oldalas tanulmányát. A *168 Óra* ennek ürügyén készítette a népfelkelésről szóló híres interjút. Pozsgay Imre pártban betöltött szerepe, illetve a párt által felállított bizottságra való hivatkozás azt az érzést keltette, hogy az elhangozottak a párt hivatalos álláspontját jelentik: „Ez a bizottság a jelenlegi kutatások alapján népfelkelésnek látja azt, ami 1956-ban történt. Egy oligarchikus és nemzetet is megalázó uralmi forma elleni fellépésnek.”¹¹ Ez azonban nem a párt hivatalos álláspontja volt. Egyrészt azért nem, mert az albizottság 100 oldalas tanulmánya nem azt mondta ki, hogy 1956-ban népfelkelés történt, hanem azt, hogy ami volt, az „népfelkelés ellenforradalmi elemekkel”. Másrészt ezzel kapcsolatban mindenféle álláspont akkor válhatott volna hivatalos pártvéleménnyé, ha a párt Központi Bizottsága azt elfogadja. A Központi Bizottság azonban Pozsgay népfelkelésről szóló nyilatkozatának vitája után a következő közleményt adta ki: „A KB a vitában megerősítette: valószínű felkelés, népfelkelés tört ki, amelyben szerepet játszottak a demokratikus szocializmus erői, de kezdetektől fogva,

kító folyamatokat, a koalíciós, parlamentáris típusú berendezkedés felé vezető folyamatokat, az ellenzék legalizálását. Természetesen feltérképezetlen területen át vezet ez az út, ami szükségessé teszi, hogy a pártok szilárd alapelvekkel és taktikai rugalmassággal rendelkezzenek, hogy képesek legyenek a folyamat irányítására, tehát hogy ne engedjék át a kezdeményezést az ellenzéki erőknek.” *Rendszerváltozás Magyarországon, 1989-1990 – Dokumentumok*. Szerk. Békés Csaba – Malcolm Byrne. National Security Archive – Hidegháború-történeti Kutatóközpont – 1956-os Intézet, 1999. 9. dokumentum.

10 Részletesen lásd: Szekér Nóra – Riba András: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014. 48-81.

11 Digitarchív MOL M_KS 288. f. 5/1050. ő.e. (1989.01.31.) 6R/40.

elkülöníthetetlenül jelen voltak a restaurációra törekvő erők, a deklasszálódott és lumpen elemek, és október végétől felerősödtek az ellenforradalmi cselekmények.”¹²

A Pozsgayhoz köthető, minden fenntartás nélküli népfelkelés lényegében az 1956. október 28-i fordulat után meghozott állásponttal, a dicsőséges népfelkeléssel egyenértékű, amely minősítéssel a párt „egyértelműen a forradalom platformjára helyezkedett”¹³. Ezt a feltétel nélküli azonosulást azonban a párt 1989-ben nem vállalta fel. A KB határozata ahhoz a „kétszakaszos értékeléshez” (népfelkelés, mely ellenforradalomba torkollott) tért vissza, amit a Kádár-kormány közvetlenül a megalkulása után fogalmazott meg, és abban az átmeneti időszakban tartotta érvényben, amíg helyzetét stabilizálta.

A két álláspont közötti különbségnek az adott történelmi helyzetben komoly jelentősége volt. Az a stratégia, amit a párt '56 értékelése kapcsán kialakított saját maga számára, nem működött volna az „ellenforradalmi elemek” nélkül. A „népfelkelők mennybemenetelét” és az önmagával való meghasonlást csak így tudta elkerülni.

A párt ugyanakkor a hivatalos álláspontját igyekezett úgy feltüntetni a közvélemény előtt, hogy az a népfelkelés talaján áll (Pozsgayval való szakítás elmaradása, a rehabilitációk és az újratemetés támogatása mind ezt az érzetet erősítette), és nyíltan, hivatalos formában nem hangsúlyozta túl, hogy nem tud teljes mértékben elszakadni az ellenforradalmi értelmezéstől. A zárt üléseken megfogalmazott kommunikációs stratégia

és az állambiztonsági sajtótervek azonban határozottan előirányozták, hogy a médiában és közvéleményre befolyást gyakorló fórumokon 1956-tal kapcsolatban hangsúlyozni kell az ellenforradalmi megmozdulásokat, a lincseléseket, a párt halottjait és veszteségeit.¹⁴ Ennek jegyében született meg az '56-os események tematizálására a nemzeti megbékélés fogalma, amely nem volt más, mint a Kádár születésnapján megfogalmazott nemzeti tragédia aktuális történelmi helyzetéhez igazított változata. Ha sikerül elérni, hogy a közgondolkodásban '56 kérdése a nemzeti megbékélés köré kristályosodjon ki, akkor a párt felelőssége helyett a párt konszolidációs szerepe hangsúlyozódik.

Az 1989. február 10-i KB-ülésem Grósz Károly Pozsgay-nyilatkozatról szóló vitaindító felszólalásában már tetten érhetőek a „nemzeti megbékélés” retorikai alapelvei. Fejtegetése a „nemzeti tragédia” jegyében abból indul ki, hogy 1956-ban a magyar társadalmat minden oldalról mély sebek érték. Grósz azonban a kádári érvelésen túllép annyiban, hogy elismeri, e tragédia során nemcsak a felkelők, de a hatalom részéről is történtek visszaélések és törvénytelen ségek. Az 1956-ból fakadó sérelmek elemzésében a felkelők által elkövetett törvénysértéseket párhuzamba állítja a hatalom eljárásával, és e két sérelem között gyakorlatilag egyenlőségjelet tesz. Mind a két oldalnak megvan tehát a maga fájdalma, senki nem róhat fel a másiknak büntetlenül semmit. A sebek felszakítása azonban nem szolgálja a nemzeti megegyezést és a nemzeti egységet – véli Grósz Károly. A társadalmi megbékélés gondolatának jegyében azt javasolja, hogy a párt hunyjon szemet az „ellenforradalmárok lincselései” és egyéb törvényte-

12 Idézi: Kimmel Emil: *Végjáték a fehér házban*. Budapest, Téka Kiadó, 1990. 63-64.

13 Ripp, 2002, 148.

14 Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv II*. Budapest, Magvető, 1996. 280-282.

Az összegyűlt tömeg a köztársaság kikiáltásának napján (1989. október 23.), a budapesti Kossuth Lajos téren.
Fotó: Rendszerváltó Archívum, Lakitelek

lenségei felett, a társadalomtól pedig azt kéri, hogy lépjen túl a sérelmein a nemzeti megbékélés jegyében.

A rendszerváltozás hátralevő időszakában a nemzeti megbékélés mint a társadalomtól elvárt magatartásforma a sajtóorgánumokban, a párt különböző testületeiben és egyéb hivatalos fórumokon újra és újra megfogalmazódik. A nemzeti megbékélés programjából azonban nemcsak az elvárt magatartásformára, hanem arra is lehet következtetni, hogy a párt nem a bűneinek és felelőségének beismerésére készül, hanem a megbékélés kulcsszereplőjeként kíván fellépni, aki elsőként engedi el a sérelmeit, és viszonzásul ezt kéri a társadalomtól is. Ezzel lényegében ő az a jövőben sem nélkülözhető erő, aki megteremti a sérelmek kölcsönös elengedésének lehetőségét, esélyt teremtve ezzel a társadalmi egységre és együttműködésre, ami a

politikai és gazdasági válságból való kilábalás nélkülözhetetlen előfeltétele.

„Én tiszteletben tartom mindenkinek az érzését, akinek valakije elveszett, mert nyilvánvaló, számára az a legnagyobb veszteség. De ha azokat a társadalmi feszültségeket, amelyek az előbbiekből következnek, nem tudjuk feloldani a jóvátétel és a feledés eszközével, akkor nem tudunk a történelemben mint nemzet jelen lenni. És ennek kulcskérdése az MSZMP kérdése, mert véleményem szerint az MSZMP-nek a nemzet pártjának kell lennie a jövőre nézve is” – fogalmazott 1989 nyarán Balogh Sándor a Központi Bizottságban tett felszólalásában. Ugyanez a stratégia tűnik ki az Állambiztonság Operatív bizottságának jelentéséből: „Az új társadalmi-gazdasági modell fejlődési irányát bemutató széles körű propaganda hasson a társadalom legszélesebb rétegeire, hangsúlyozva,

hogy a társadalmi értékteremtés vívmányai csak a békés átmenettel őrizhetők meg és gyarapíthatók, s ez az MSZMP nélkül nem képzelhető el, az MSZMP ennek az egyik legfőbb garanciája.”¹⁵

A hatalom tehát azt a „kommunikációs stratégiát” választotta, hogy kezdeményezőként gesztust kíván gyakorolni a nemzeti megbékélés kompromisszumos békéjének felajánlásával és példamutató módon elsőként bocsátja meg a sérelmeit. De mindazok után, ami itt 40 évig történt és azzal a felelősséggel, ami őt ebben terheli, ennek a „kommunikációs bravúrnak” a sikerességéhez szükség volt arra, hogy az események mögött megbúvó „ellenforradalmárok” köztörvényes bűnei, a párt halottai, ha nem is főszólamként, de a sorok között hangsúlyozva legyenek.

A pártállam időszakában 1956 kezelése hosszú évtizedek alatt formálódó stratégiát eredményezett. Véleményem szerint az 1989-ben megszülető nemzeti megbékélés koncepciója, még ha szakítást is jelent 1956 történelmi szerepének kádári értelmezésével, kontinuitásban áll a korábbi időszak hatalomtechnikai megoldásaival. A nemzeti megbékélés gondolatának legkézzelfoghatóbban Nagy Imre újratemetése kapcsán kívánt érvényt szerezni a párt, de az ezt követő időszakban az 1956-ban rejlő veszélyeket továbbra is e jelszó jegyében kívánták kézben tartani. Mindez jól tükröződik azokból a Központi Bizottságban zajló vitákból, melyek az október 23-ra való készülődésbe engednek betekintést.

A Központi Bizottság 1989. június 23–24-i ülésén nagy hangsúlyt fektettek Nagy Imre újratemetésének értékelésére, ahol már előre tekintettek az október 23-i eseményekre. „Nagy Imre temetése

– ez a régi adósság – az esemény jellegéhez méltó kegyelettel, fegyelmezett módon zajlott. Köszönet érte mindazoknak, akik ezt – függetlenül politikai meggyőződésüktől – a nemzeti megbékélés jegyében és érdekében segítettek lebonyolítani”¹⁶ – nyitotta meg Grósz Károly a temetést értékelő felszólalásokat, melyet a KB tagjainak több tucatnyi hozzászólása követett. Ezek a hozzászólások nagyon jól érzékeltetik a kor viszonyait és beszédmódját, ezért ezekből vett hosszabb idézetekkel szeretném bemutatni a párt taktikáját és a soraiban tapasztalható hangulatot.

A felszólók szinte kivétel nélkül hangot adtak annak a megkönnyebbülésnek, hogy különösebb földindulás nélkül „megúszták” ezt a rettegett ceremóniát. Nyers Rezső egy hasonlattal érzékeltette, hogy végeredményben elégedett az események lefolyásával: „az eddigi menetet – sportnyelven kifejezve, azért itt egy politikai birkózás folyt – én döntetlennek ítélem a magyar politikában, mondjuk a hatalom és az ellenzék, a párt és a kritikusai között.”¹⁷

Németh Miklós Nyersre reagálva így fogalmazott: „hogy június 16-át, a temetést, hogyan értékeljük, vagy hogyan ne értékeljük. Én személy szerint azt mondom, hogy az öngólokat meg a kiegyenlítést én nem számolnám, [...] de vert helyzetből kellett bizonyos értelemben [...] egy elfogadható pozíciót kialakítani.”¹⁸

Szilágyi Péter hasonlóképpen adott hangot elégedettségének: „Június 16-a. Végignéztem az egészet videón többször

16 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. II. Szerk. S. Kosztricz Anna. Budapest, MOL, 1993. 1097.

17 Uo. 1121.

18 Uo. 1243.

15 ÁBTL 1. 11. 6. 59. d. 92.

is. Felemelő dolgok is voltak, döntően felemelő dolog volt, és a nyugalom. Nagyon nehéz élni úgy egy országban, hogy nemzeti ünnepeinktől, kezdve március 15-én, a felszabadulás ünnepén, október 23-án, mindig kell valamitől félni, hát ez borzasztó. És remélem, hogy ez egy határkő volt ebben.”¹⁹

A Kommunista Ifjúsági Szövetség vezetője, Nagy Imre fiatalos egyszerűséggel így fogalmazott: „Túl vagyunk rajta. Tudtuk, hogy túl kell ezen esni, és tudtuk, hogy – mivel e párt követett el bűnöket – győztesen ebből, ennek a pártnak kikerülni nem lehet. Én is azt hiszem, hogy relatíve kis veszteséggel sikerült ezen túlkerülni.”²⁰

Horváth István belügyminiszter pedig így értékelte a történeteket: „Ha bárki bizonyos lett volna abban, hogy ezen a június 16-án így túlleszünk, mint ahogy ez bekövetkezett, ha ezt előre mindenki így bizonyosra beigérte volna, mint ahogy ezt utólag látjuk, akkor azt hiszem, hogy elfogadtuk volna. [...] Azt gondolom, nekünk nagyon rontotta [...] az esélyünket és a hitelünket az a körülmény, [...] hogy bizony folt van a múltunkon. Ennek a tudatában kell ehhez az egész üggyhöz viszonyulni, és ez nem azt jelenti, hogy be kell hódolnunk. Lábhoz kell tenni a fegyvert itt akkor is, amikor igaztalan, meg nemtelen dolgokkal jönnek előttünk.”²¹

A temetéssel kapcsolatban felszólaló KB-tagok között ugyanakkor többnyire abban is egyetértés volt, hogy megkönnyebbülésükbe hiányérzet is vegyült, mondván, hogy a megbékélés koncepciójának egy fontos eleme csorbát szenvedett, ugyanis a párt sérelmei, halottai nem kapták meg a megfelelő hangsúlyt.

Grósz Károly a fent idézett bevezetőjét így folytatta: „...azt javaslom a Központi Bizottságnak, hogy a leghatározottabban utasítsa vissza azokat a durva szocializmusellenes, antikommunista, szovjetellenes, nacionalista és egyéb ellenséges megnyilvánulásokat, amelyek egyes beszédekben kendőzetlen nyíltsággal kifejezésre jutottak. [...] Mi elismerjük azt az emberi jogot – a temetéssel ezt nyilvánosan demonstráltuk –, hogy a tőlünk eltérő politikai elveket vallók is gyászolhatják halottaikat. De mi is elvárjuk, hogy eközben ne érje semmiféle kegyeletsértés a hozzánk közeli áldozatok emlékét.”²²

Majd Grósz – az ő szóhasználatát idézve – egy „drámai” levelet húzott elő: Asztalos és Sziklai elvtársnő Központi Bizottsághoz intézett levelét, melyben az ’56-os lincselések két áldozatának özvegye sérelmezi, hogy Nagy Imre újratemetése kapcsán az ő fájdalmukat semmibe vették, és „hősnek, mártírnak, vértanúnak titulálták azokat a köztörvényes gyilkosokat is, akik férjeinket, apáinkat meggyilkolták”²³. E levél ezután javaslatot tesz az ’56-os megtorlás áldozatainak a köztörvényes bűnökben való érintettség alapján történő csoportosítására. A javaslat érdekessége, hogy a mai napig is érvényben lévő rehabilitálás illeszkedik az itt megfogalmazottakhoz.²⁴

Szilágyi Péter Nyers hasonlatát tovább gondolva adott hangot fenntartásainak: „...az bizony nagyon nagy baj, hogy ezeket a kommunista mártírokat ez a párt kiengedte a kezéből. Én tökéletesen megértem azt, amire Nyers elvtárs

22 Uo. 1102.

23 Uo. 1274.

24 Részletesen lásd: Kahler Frigyes: *Az Igazság Canossa-járása, avagy a rendszerváltoztatás és az igazságtétel történetéhez*. Lakitelek, Antológia, 2014. 77-81.

19 Uo. 1139.

20 Uo. 1144.

21 Uo. 1177.

utalt, hogy ez egy szép döntetlen, és [...] az is nyilvánvaló ebből a kijelentésből számomra, hogy a Politikai Bizottság pozitívként értékeli ezt a dolgot, és nem szándékozik továbblépni ez ügyből kifolyólag, mert azt mondja, hogy 0:0 az jó, de nem lett volna baj elvinni esetleg egy másik pontot, vagy legalábbis megpróbálni, hogy már egy ilyen futballhasonlatnál maradjak.”²⁵

Horn Gyula hasonlóképpen vélekedett: „...a párt nem állt a helyzete, a feladata magaslatán június 16-a kapcsán. Meg kell mondani önöknek személyes véleményemet, hogy ebből a párt bizonyos mértékig presztízsveszteséggel került ki. [...] Egyfelől azt le kell szögezni és hangsúlyozni kell, hogy az egész múlt és benne az 1956 és 1956 utáni időszak tisztázásának alapját az MSZMP teremtette meg, ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni, és az MSZMP volt a támasza mindannak a folyamatnak, ami végbement. [...] Június 16-a minden méltósága mellett [...] belekeveredett nagyon sok disszonáns hang, [...] és igazat adok azoknak, akik azt mondják, hogy igenis egy kalap alá vették a politikailag elitélteket, köztörvényes bűnözőket, és főképpen senki nem védte meg azokat, akik a barikád másik oldalán áldozatai lettek az akkori eseményeknek.”²⁶

Hollán Zsuzsa ugyancsak úgy érzékelte, hogy a temetés nem szolgálta megfelelően a nemzeti megbékélés ügyét, mert „a nemzeti megbékélés ügyét csak egy igazságos, tehát minden oldalnak minden fájdalmát, minden szörnyűségét tekintetbe vevő egyezség szolgálhatja”²⁷.

Aczél György is határozottan fogalmazott a temetés során felmerülő disszonáns érzései kapcsán, és mint vérbeli hatalomtechnikus, véleményét már a jövőre és a közelgő október 23-ára vonatkozóan is megfogalmazta: „Nekünk vissza kell utasítani, mert alaptalan a »bűnös párt« fogalma. Egy megtisztult, megújult párt image-ét kell megteremteni, mert az önostorozás nem vezet most már sehova, legfeljebb a bűnbakkereséshez [...]. Az engedményekről próbáljunk áttérni a kezdeményezésekre.”²⁸

A Nagy Imre újratemetését elemző hozzászólások a megkönnyebbülés kifejezése kapcsán arra a tényre is figyelmeztettek, hogy az '56-tal kapcsolatos megemlékezések sora nem zárult le június 16-ával, a párt számára a legfőbb kihívást ebben a tekintetben október 23-a jelenti majd. „Az év elején ebben az országban három dátumtól féltek nagyon sokan [...]. Március 15-től, a június 16-tól és az október 23-tól. Ezek közül kettőn túl vagyunk, nagyjából sikerélmények nélkül. [...] Nekünk október 23-a kapcsán lépnünk kell. Időben lépnünk kell, mert ha nem lépünk, megint az ellenzék lép, mert lépni fog, itt nincs mese, akkor megint probléma lesz”²⁹ – figyelmeztetett Boros László.

A KB-ülésen az újratemetés értékelésének gyakorlati jelentőségét az adta meg, hogy a temetés tanulságaiból le kell vonni '56 kezelésének kudarcait és sikereit; ebből kiindulva kell kialakítani azt a stratégiát, ami mentén a párt október 23-ból – Nyers Rezső sporthasonlatával élve – ne csak döntetlennel, hanem akár 1-0-s győzelemmel is kijöhessen. Ehhez azonban ki kellett szabadulni a párt számára nagyon kellemetlen múltértelmezési kelepceből, mert – ahogy Bara-

25 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei..., 1140.

26 Uo. 1172.

27 Uo. 1351.

28 Uo. 1230.

29 Uo. 1366.

bás János fogalmazott – „a múlt terhe az egyik legerősebb terhünk a következő időszak politikai küzdelmeiben.”³⁰

A június 23–24-i és az ezt követő KB-üléseken az 1956-ról szóló viták már első sorban az október 23-i ünnepsorozatáról és annak megfelelő kezeléséről szóltak. E vitában megerősítést nyert, hogy a nemzeti megbékélés jelszava helyes, ugyanakkor az abban rejlő lehetőségeket jobban ki kell használni. „Hogy 1956 ne az ellenünk keresett érvek további tárháza legyen – fogalmazott a KISZ-titkár Nagy Imre –, most nem megkönnyebbülten hátradólnunk kell, hanem nekünk kell kiállnunk tanulságaink további kimondásával. [...] És most kell tennünk annak érdekében, hogy a nemzeti megbékélés folyamata összfel, egy elég pontosan prognosztizálható október 23-án is folytatódjon.”³¹ Németh Miklós miniszterelnök ugyanezt így összegezte: „Igenis, nekünk tervezni kell, hogy mit csináljunk október 23-ával, mint nappal. Ezen már el kell kezdeni gondolkodni; a kiegyezés, a megbékélés jegyeire építve kell továbbépíteni a munkánkat október 23-áig.”³²

E további munkával kapcsolatban az az irányelv körvonalazódott, hogy meg kell próbálni 1956 kapcsán is a figyelmet a múlttól a jövő felé irányítani, oly módon, hogy a hangsúlyokat a békés átmenetre és az új közmegegyezésre kell helyezni.

Nyers Rezső hozzászólása – „a választásokon az én véleményem szerint az egyik vereségtényező számunka a múltunk”³³ – tükrözi, hogy a dolog tétje a párt számára nem csupán annyi, hogy végre „túl legyen” a kritikus évfordulókon. A jövő

felé történő orientálódás nemcsak tematikailag értendő, hanem „módszertanilag” is abban az értelemben, hogy 1989 nyarán az MSZMP-nek a magatartásformáját, munkamódszerét, beszédmódját már a jövő „pluralista” politikai rendszeréhez kell igazítania, ha az új versenyhelyzetben nem akar pályán kívül maradni. „Ha úgy döntöttünk – márpedig az elmúlt egy évben úgy döntöttünk –, hogy politikai modellváltásra van szükség, [...] ha úgy döntöttünk, hogy jogállamot akarunk létrehozni, és arra törekszünk, hogy mindezt viszonylag békés és demokratikus, viszonylag biztonságos körülmények között végezzük el, akkor számolnunk kell azzal, hogy az útválasztás rendkívül fontos”³⁴ – összegzi ezzel kapcsolatos véleményét az ortodox vonalként számon tartott Berecz János.

Horváth István belügyminiszter hozzászólásában ezt így fogalmazta meg: „... június 16-ának a kezelése, [...] vagy pedig a politikánkkal ellentétes dolgoknak a kezelése azért igen-igen nagy mértékben összefügg azzal – és ez most már a mi pártunk helyzetéhez és jövőjéhez kapcsolódik –, hogy tulajdonképpen mi egy erős és komoly elhatározásra jutottunk a múlt év májusában, hogy végrehajtottunk egy olyan fordulatot, amelyben a korábban megszokotthoz képest – amiben éltünk évtizedeken át, amiről tapasztalatunk volt, amiben otthonosan viselkedtünk – áttérünk egy olyan szisztémára, amiben a támpontjaink kevésbé bizonyosak a párt számára is. Nem lesz közvetlen hatalmi tényező és a politikacsinálásnak pedig nem az egyedüli centruma és nem az egyedüli fóruma lesz a Magyar Szocialista Munkáspárt. Most küszködünk ennek az összes zavarával szerintem a pártban és a párton kívül is, a társadalomban mindenfelé, a közhatalmi szervezetekben [...]. Amikor ilyen vál-

30 Uo. 1775.

31 Uo. 1144-1145.

32 Uo. 1243.

33 Uo. 1355.

34 Uo. 1372.

tozások közepette vagyunk, akkor mégis minden pillanatban olyan képet kérünk számon a helyzettől, mint amikor a párt egyedül állt a politikai küzdőtéren, és amikor mindenhatónak tartotta magát.”³⁵ Horváth István gyakorlati javaslata pedig a következő: „Ebben a helyzetben én azt mondom, hogy ha mi itt a politikai platformot fogalmazzuk meg, akkor nekünk a politikai platformunkat egy olyan helyszínen kell keresnünk, amelyet a társadalom többsége követhetőnek és elfogadhatónak tart. Nem kell, hogy a társadalom maga is ott legyen, csak elfogadja és követhetőnek tartsa.”³⁶

Horváth gondolatmenetéhez igazodva Kovács Jenő elő is állt egy konkrétumokat tartalmazó tervezettel. „Az első az, hogy a magyar politikai élet demokratikus erői dolgozzanak ki egy közös nyilatkozatot és egy ünnepélyes és történelmi kötelezettségvállalást az erőszakról való lemondásról és aktív fellépésükről az erőszakra való mindennemű felkészüléssel és az erőszakkal való fenyegetéssel szemben. [...] Ezt a fogadalmi nyilatkozatot esetleg október 23-án az Országgyűlés épületében lehetne aláírni, és azt a dokumentumot a parlamentben őrizni. Esetleg ki lehetne egészíteni azzal is, hogy legyen minden megalakuló politikai párt vezetőinek törvénybe iktatott kötelezettsége esküt tenni erre a dokumentumra majd a jövőben a későbbiekben is. [...] Elképzelhetőnek tartanám fogadalmi emlékmű állítását, és nemcsak Budapesten, hanem városainkban és falvainkban is, amelyek ezt a gondolatot testesítik meg. [...] De elképzelhetőnek tartanám, hogy kezdeményezzünk egy közös nemzeti fogadalmi emlékmű megalkotását. [...] Megfontolásra ajánlom az október 23-a és november 4-e közötti időszakra kezdeményezni – közö-

sen természetesen, itt mindig így kell érteni, az érintettekkel – egy nagyszabású kulturális eseménysorozat megszervezését nehéz gazdasági időkben is az erőszakmentesség, a megbékélés és a demokrácia jegyében, és elképzelhetőnek tartanám erre az időszakra időzíteni egy olyan nemzetközi találkozó megszervezését, amely például Spanyolország, Görögország, Portugália, esetleg Uruguay és Brazília politikai erőinek, legális politikai erőinek a tanácskozása lenne.”³⁷

E javaslat nem volt kellőképpen kiérlelve ahhoz, hogy ebben a formában valóra válhasson, ugyanakkor túlzásaiban is visszaadja a párt logikáját és azokat az alapelveket, amelyek mentén október 23-a kezelése megkezdődött. A Politikai Bizottság hasonló elvek alapján július 25-i dátummal egy állásfoglalást terjesztett elő a Központi Bizottságnak, melyben „hazánk minden felelős politikai tényezőjének és polgárának” javasolja, „hogy az október 23-a és november 4-e közötti történelmi események jelképeként október 23-ára, mint a nemzeti megbékélés napjára készüljön”, valamint megfogalmazza, hogy „a megújuló MSZMP 1956. október 23-át a demokratikus szocializmusért, a nemzeti függetlenségért, az átfogó és gyökeres reformokért kibontakozó mozgalom jelképének tekinti”. A *Javaslat* elismeri, hogy 1956-ban népfelkelés történt, de hangsúlyozza „az alkotmányos rend megdöntésére törekvő elemek” jelenlétét is. Egymás áldozatainak kölcsönös megbecsülése jegyében indítványozza, hogy október 30-án azokról emlékezzenek meg, akik „az esztelen vérengzések ártatlan vértanúi lettek”, és ennek jegyében javasolja, hogy „állítsunk közös emlékművet” azoknak a tiszteletére, akik „a két szembenálló oldalon politikai meggyőződésükért” 1956-ban vagy az utána következő megtorlásban

35 Uo. 1178.

36 Uo. 1179.

37 Uo. 1240–1241.

hősi halált haltak. A *Javaslat* az alábbi mondattal zárul: „Felhívjuk elvtársainkat és honfitársainkat, segítsék elő, hogy a közelmúlt vízváltó történései ne nehezítsék tovább a nemzet előtt álló nagy célok megvalósításához szükséges társadalmi összefogást.”³⁸

A KB tagjai az állásfoglalás-javaslatot július 28-án vitatták meg. A hozzászólók többségében nem voltak elégedettek. A fő hiányosságot abban látták, hogy a beszédmód, ahogy a javaslat október 23-a ünneplését megfogalmazta, nem koncentrálnak kellőképpen a jövőre. A nemzeti megbékélés tematizálásában továbbra is a párt halottainak hangsúlyozására épít, és ezzel nem lép ki megfelelő határozottsággal a múltértelmezés köréből. Ugyanakkor a kérdésnek ebből az irányból történő megközelítése nem segíti az MSZMP-t abban, hogy olyan mederbe terelje a diskurzust, amiben saját pozitív szerepét kiemelheti, és amivel társadalmi szinten azonosulni lehet.

A megfelelő kezelés azonban nem volt kézenfekvő, csak hosszú fejtörés és több irányba tett javaslat után született meg a megoldás. Az erről szóló vita jól tükrözi, hogy a „megújuló MSZMP” hogyan próbált rátalálni új identitásának elemeire és nyelvezetére.

A közös emlékmű terve a múltidézés és a bizonytalan társadalmi fogadtatás okán nem váltott ki pozitív visszhangot. „Kérdésként vetném fel, hogy pl. annak a javaslatnak [...], hogy állítsunk közös emlékművet mindazoknak, akik a bariád két oldalán veszítették életüket, milyen reális lehetősége van? Az emlékmű a halottaknak szól, de nekik már teljesen mindegy. A [...] hozzátartozók, akik élnek, a baráti kör és a politikailag velük szimpatizáló tömegek hogyan fogják fel?

Gondoljuk csak végig. Közös emlékmű, akik akkor fegyverrel a kézben egymás ellen fordultak és kioltották egymás életét. És nem biztos, hogy ugyanazon célért. Ellenkező célért. Mit válthat ez ki?”³⁹ – fejtette ki véleményét Mórocz Lajos.

Veres József, aki az 1956-ról szóló KB-vitákban a keményvonalasok szószólójának számított, így nyilatkozott: „Azt hiszem, hogy a pártnak ideje volna most már támadásba menni [...] és nem helyeslek, és nem javaslok semmiféle emlékművet.”⁴⁰

Maróthy László az emlékmű kapcsán a következőket fogalmazta meg: „...benem egy gyanú támad, hogy itt valami politikai felfogás akar magának emlékművet állítani, folyó, napi politikai felfogás. [...] Kedves Elvtársak! Nem tudom mindezt, ami tényleg szent dolog mindegyikünk előtt: demokratikus szocializmus, nemzeti függetlenség, átfogó reform, ezt feltétlenül jelképszerűen tényleg 1956. okt. 23-a fejezi ki legjobban a nemzet számára? [...] Én azt javaslom – tudva, hogy politikailag ennek az időszaknak a lezárása nagyon fontos –, ezt nem volna szabad tagadni, és történelmi emlékezéssel és bizonytalan történelmi feltárással nem volna szabad agyoncsapni ezt a valóban nagy politikai kérdést. Valahogy meg kellene oldani.”⁴¹

Duschek Lajosné pedig ekképpen vélekedett: „Azt hiszem, hogy minden tisztességes magyar ember akarja a nemzeti megbékélést, nem csak a hozzánk tartozó. Akarja a rendet és a fegyelmet, és akar egy nyugodtabb, kiegyensúlyozott kivezető utat. De [...] ahogy többen mondták a KB tagjai közül, hogy külön-

38 Uo. 1407–1408.

39 Uo. 1348.

40 Uo. 1353.

41 Uo. 1354.

böző másik oldal, vagy közös szobor, elvtársak, ezt nagyon sok ember, nemcsak érzelmi alapon nem fogadja el, hanem a történelmi tanulmányai alapján sem”.⁴²

Több hozzászólás felvetette, hogy nem szükséges a nemzeti megbékélés emléknapjává nyilvánítani október 23-át ahhoz, hogy az a nemzeti megbékélés gondolkörében maradjon, azzal azonban a többség is egyetértett, hogy maga a gondolat, hogy valamiféle emléknap, vagy jól megfogalmazott formula segítségével október 23-át eltávolíthatnák a párt számára kellemetlen forradalmi vetületétől, jó.

„Én magát a kifejezést, hogy nemzeti megbékélés napja, nem tartom szerencsésnek. Magát a célt, hogy a nemzeti megbékélést elérjük, azt igen. [...] Ha egy ilyen általános fogalmat mondunk, hogy nemzeti megbékélés, erre Csurka István is reagál, és azt mondja, hogy ez ugyan mit jelent? De reagál a párttagság is, és ugyanezt kérdezi meg, hogy ugyan ez mit jelent? [...] De vannak fogalmak, amik nagyon fontosak, és a pontosságuk miatt nagyon fontosak. Ezért én ezt a sztálinizmus elleni felkelés napját szerencsésebbnek találnám, mint a nemzeti megbékélés napját”⁴³ – fogalmazott Mádlné Maár Ilona.

Somogyi Imre erre vonatkozóan azt a javaslatot tette, hogy október 23-át nyilvánítsák a mártírok napjává. Ez az 1956-os évfordulót általánosabb érvényűvé tette volna, és ebben a megközelítésben – hasonlóan a korábbi nemzeti tragédia meghatározáshoz – a mártíromság hangsúlyozódik, és nem a történelmi kérdés. Nagy Imre ugyan továbbra is a forradalom áldozata, de sokkal hangsúlyosabban a mártír miniszterelnök, aki

mellesleg – Somogyi Imre érvelése szerint – „adminisztratíván nem lett kizárva a MSZMP-ből, tehát amikor kivégezték, párttag volt, tehát egy párttag halt meg”⁴⁴.

Ezekkel a formulákkal azonban az volt a probléma, hogy még mindig túlságosan a múltra koncentráltak. „Én úgy érzem, hogy dátumok helyett, ahelyett, hogy ezekkel a kérdésekkel ilyen hosszasan és ilyen mértékben [...] foglalkoznánk, sokkal inkább azzal kellene foglalkozni, hogy mi lesz a bányászokkal”⁴⁵ – érvelt az ortodox vonalhoz tartozó Hollán Zsuzsa. A reformoldalt képviselő Kovács László Hollánnal vitatkozva ugyan, de hozzá hasonlóan a jövőre való orientálódást hangsúlyozta. „...nem hiszem, hogy alternatíva az, hogy a bányászok helyzetével foglalkozunk-e inkább, vagy pedig október 23-ával. Ez egy hamis alternatíva. [...] Hiszen egy választásra készülő párt sikeres szereplése első számú feltétele a programjának tartalma, de a tartalma nem elég, hanem a hitelessége is fontos. [...] Tehát ténylegesen igaz az, hogy egyik tényezője lehet a kudarcnak az, ha a múltunkat tudják ellenünk fordítani. Ezért van szükség erre; egy politikai aktus, ha úgy tetszik, és nem pedig egy történelmi tanulmány.”⁴⁶ Kovács ugyanakkor arra is figyelmeztetett, hogy az MSZMP-nek igazodva az új demokratikus elvárásokhoz figyelnie kell a hatáskörére, mert mint fogalmaz: „... az MSZMP nem nyilváníthat valamit a nemzeti megbékélés napjává, hanem erre javaslatot tehet. Nem tudom kinek, talán az Országgyűlésnek lehetne ilyen javaslatot tenni.”⁴⁷

44 Uo. 1244.

45 Uo. 1351.

46 Uo. 1358.

47 Uo. 1359.

42 Uo. 1360.

43 Uo. 1374.

A történész Balogh Sándor kapcsolódva Kovács László felszólalásához, már konkrét javaslatot is tett. „Mi az, amit e tekintetben tehetünk? A következőt: miért jó október 23? Kérem, nincs olyan dokumentum, nincs olyan megnyilatkozás, amelyik tagadta volna, legalábbis a kettősségét ennek az eseménynek. Most fordítanék: a jelenlegi lehetséges partnereink és ellenfeleink mit mondanak? Ők azt mondják, hogy ők nem a szocializmus ellen léptek fel, hanem ők úgymond javítani akarták a szocializmust. És én azért tartom rendkívül fontosnak itt az előterjesztésben is, hogy ez a nap legyen a népi demokratikus megújulás napja is. Tudniillik, ha ez a népi demokratikus megújulás napja is, akkor állást foglalunk az 1944 és 1948–49-es periódusig hazánk igazán értékes hagyományai mellett; akkor állást foglalunk amellett, hogy 1953. júniussal egy reform bontakozik ki, akkor állást foglalunk amellett, hogy október 23-ával egy kísérlet történik tulajdonképpen ennek folytatására, és a Kádár-korszak legjobb másfél évtizede tulajdonképpen bizonyos értelemben ebbe igazodik bele. Akkor tudunk a saját történelmünknek is egy folyamatososságot teremteni. [...] De meggyőződésem szerint ezzel válaszút elé állíthatjuk a lehetséges partnereinket és ellenfeleinket is. Most eldönthetik, hogy hajlandók-e vállalni a népi demokratikus rendszer megújítását, vagy nem hajlandók vállalni. Így teremthetünk tiszta képet. Viszont számunkra, hangsúlyozni szeretném, egyfajta folyamatosságot jelent, történelmi alapot egy program kidolgozása szempontjából.”⁴⁸

A hosszú vita végére megfogalmazódott, hogy az október 23-i ünnepnapnak a békés átmenet eredményeképpen megszülető új korszak nyitányát kell jelképeznie. Ezen az ünnepen az MSZMP,

vagy legalábbis az MSZMP-hez kötődő reformpolitikusok már nemcsak mint a megbékélés jegyében megtúrt személyek vesznek majd részt – ahogy történt ez Nagy Imre újratemetésén –, hanem mint főszereplők, akik a békés átmenet lehetőségét és feltételeit megteremtették. Hogy ez a nap pontosan milyen nevet kapjon, ekkor még nem körvonalazódott egyértelműen, de a „népi demokratikus megújulás napja” tartalmában már közel állt a „Köztársaság kikiáltásának ünnepéhez”. Az események gyakorlati lebonyolításával kapcsolatban a Központi Bizottság azt is hangsúlyozottan tisztázta tagjai előtt, hogy a párt saját álláspontját egy kommunikéban kifejtheti, de az új helyzetben mint döntési jogkörrel rendelkező hatalmi tényező nem jelenhet meg. Az ünnepnap, melyet az Országgyűlésnek kell majd beterjesztenie, nemcsak tartalmában, de formájában sem kötődhet a párthoz vagy a pártemlékezéshez.

A köztársaság kikiáltásának alkotmányjogi feltételeit a Nemzeti Kerekasztal dolgozta ki, melynek alapján az 1985-ben megválasztott Országgyűlés 1989. október 18-án emelte törvényerőre az Alkotmány módosítását, amely kimondja: Magyarország köztársaság. Az aznap esti kormányülésen Glatz Ferenc művelődési miniszter tett javaslatot arra, hogy az alkotmánymódosítás kihirdetésének napja, mely egyben a Magyar Köztársaság kikiáltásának ünnepe is, legyen október 23-án. A kormányülésen a javaslatot elfogadták. Németh Miklós miniszterelnök azt október 20-án az alábbi szavakkal terjesztette be a Parlamentben: „Bejelentem a tisztelt Országgyűlésnek, hogy a Kormány kész megteremteni a feltételeket ahhoz, hogy a törvény kihirdetésének és ezzel hatályba helyezésének napja október 23-a legyen. Mindez lehetővé teszi, hogy október 23-a ne csupán nemzeti emléknappént, ha-

48 Uo. 1361–1362.

nem egyben mint a Köztársaság kikiáltásának dátuma vonuljon be nemzeti történelmünkbe és ünnepeink sorába. Ily módon ez az ünnepünk keretbe foglalhatná a totális elnyomó rendszer elleni felkelés emlékét és e harc szellemi örökségeként megszülető új, demokratikus jogállamiságot, amelyet elnevezése, a Magyar Köztársaság szimbolizál.”⁴⁹

Szeptember 4-én huszonnégy ellenzéki csoport részvételével alakult meg az 1956-os forradalom első szabad évfordulójának megszervezésére az Október 23-a Bizottság. Delegációjuk október 9-én tárgyalt az ünnepség gyakorlati lebonyolításáról Soós Tiborral, az Országgyűlés Hivatalának vezetőjével. A megbeszélésen az ellenzék képviselői elhatározták magukat attól a lehetőségtől, hogy a 22 szervezet sorában bármilyen bővítés történjen, különösen pedig, hogy soraikhoz csatlakozzon az MSZP. Ezt azzal utasították el, hogy számukra nem elfogadható az MSZP kongresszusa által meghatározott „nemzeti emléknap” fogalom, arra a napra, „amely egy nemzeti szabadságharc és forradalom kezdő napja volt.”⁵⁰ Ugyanakkor – ahogy a tárgyalásról készült feljegyzés fogalmaz – „rendkívüli határozottsággal vetették fel”, hogy szónokaik a Parlamentnek arról az erkélyéről kívánják elmondani ünnepi beszédeiket, ahonnan Nagy Imre szólta a forradalom alatt. Ekkor a Hivatal ehhez a kéréshez még hozzájárult, azzal a megjegyzéssel, hogy a kérdést nyitva hagyják.

Németh Miklós bejelentése után azonban egy újabb Bizottság szerveződött, már a Köztársaság kikiáltásának meg-

rendezésére. Az erkélyről való beszéd jogát innentől kizárólag erre az aktusra tartották fenn, az ellenzéki szónokok ezzel kiszorultak a Parlament épülete elé.

Az előkészületek részeként, az ünnepség biztonságos lebonyolítása érdekében elrendelték, hogy október 23-ára a Parlament tetejét díszítő csillagot üzem kívül kell helyezni. Ilyen rövid határidőn belül a sok tonnás szerkezetet biztonságosan leszerelni nem lehetett, ezért kimondták, hogy a világítást biztosító műszert meg kell semmisíteni, „hogy kizárjuk annak a lehetőségét, hogy azt később valaki újra felgyújthassa”, és a csillagot fóliával be kell vonni, hogy „már most semlegesítsük, és beolvadjon az épület tömegébe.”⁵¹ Országosan utasításba adták a vörös csillagok eltüntetését a középületekről, így módon az állampárti diktatúrához kapcsolódó szimbólumok sorsát nem a népítélet, hanem egy minisztertanácsi határozat pecsételte meg.

1989. október 23-án déli 12 órakor az ideiglenes köztársasági elnök, Szűrös Mátyás ünnepélyes keretek között kikiáltotta a Magyar Köztársaságot. Ezzel az aktussal lehetővé vált, hogy megkezdődhessen az új korszak – a rendszerváltást jelentő választások előtt fél évvel.

49 Szűrös, i. m. 52-53.

50 MOL XVII-6-n OE/2167-1989. Idézi: *Rendszerváltás Magyarországon 1987-1990.* (DVD). Szerk. Majtényi György – Mikó Zsuzsa – Szabó Csaba. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2012.

51 MOL XVII-6-n OE/2167-1989. Idézi: *Rendszerváltás Magyarországon 1987-1990...*

Műhely